

ELS METGES A LA SOCIETAT CATALANA CONTEMPORÀNIA

Conferència de Borja de Riquer i Permanyer
al Col·legi de Metges de Barcelona amb motiu
del 125è aniversari de la institució.

L'AUTOR

Borja de Riquer i Permanyer (Barcelona, 1945) és catedràtic emèrit d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona i especialista en història dels segles XIX i XX. És autor de nombroses obres, com *Lliga Regionalista, la burgesia catalana i el nacionalisme*; *L'últim Cambó, 1936-1947*; *Escolta, Espanya: la cuestión catalana en la época liberal*; els volums VII, IX i X de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar i *La dictadura de Franco*, volum IX de la *Historia de España* dirigida per Josep Fontana i Ramón Villares. Més recentment, ha publicat *Anar de debò. Els catalans i Espanya*; *Cambó en Argentina. Negocios y corrupción política* i ha dirigit *Història Mundial de Catalunya* i *La corrupción política en la España Contemporánea*. Actualment és el president de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

125è aniversari del Col·legi de Metges de Barcelona

Col·legi de Metges de Barcelona
Passeig de la Bonanova, 47. Barcelona 08017
Tel. 935 678 888 – Fax 935 678 899
col.metges@comb.cat – www.comb.cat

Documentació gràfica:

Museu d'Història de la Medicina de Catalunya
Galeria de Metges Catalans

ELS METGES A LA SOCIETAT CATALANA CONTEMPORÀNIA

Conferència pronunciada el 27 de juny de 2019
al Col·legi de Metges de Barcelona amb motiu
del 125è aniversari de la institució.

Borja de Riquer i Permanyer

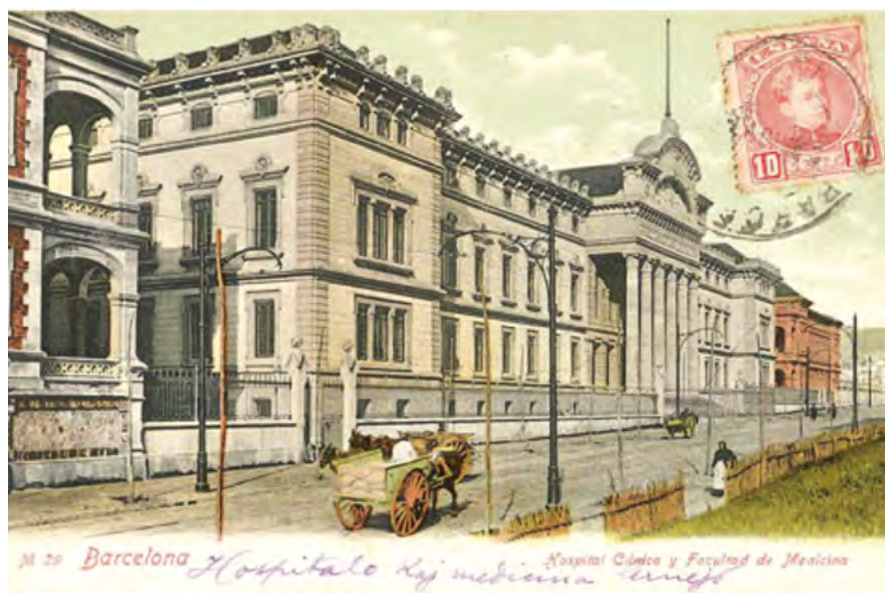
Catedràtic Emèrit d'Història Contemporània

Vull expressar el meu agraïment al Col·legi de Metges de Barcelona per haver-me convidat a participar en els actes de celebració del 125 aniversari de la seva creació.

La meva col·laboració consistirà en una breu aproximació al paper jugat pels metges catalans dins de la societat de finals del segle XIX, la de fa 125 anys, que eren uns moments de transcendents i radicals transformacions i de nous reptes que afectaran profundament l'exercici professional de la medicina.

Foren aquells uns moments de canvi en la mateixa imatge dels metges en la societat dins la dinàmica societat catalana i de gran protagonisme dins dels espais semipúblics, manifestat també en una actitud de notable compromís social i fins tot polític. Es produirà, així, una certa transformació de la seva figura professional, que, en la meua opinió, fou més acusada que en el cas dels advocats, com veurem al final de la meua intervenció.

Eren aquells els moments que a les societats dels països més avançats d'Europa estaven adquirint un gran prestigi i rellevància els "nous especialistes", és a dir, els científics, els enginyers, els arquitectes i també els metges. El principi del segle XX a bona part d'Europa ha estat qualificat com el començament de l'era dels professionals i dels intel·lectuals.

Cal fer una ràpida mirada a les més importants transformacions experimentades per la societat catalana al llarg del segle XIX, una col·lectivitat fortament marcada pels efectes provocats per l'accelerat procés industrialitzador i pel gran creixement de les ciutats, i especialment de Barcelona que, en aquest segle, passarà de 70.000 habitants a 500.000, és a dir, multiplicarà per 7 la seva població, mentre que Catalunya només la va doblar, passant d'un milió a gairebé dos.

Aquella fou una industrialització acusadíssima, de les més rellevants d'Europa, com dona testimoni el mateix cònsol britànic a Barcelona, que l'any 1851 transmetia al seu govern aquesta reflexió: *“si Espanya tingués un govern honest i una constitució com la britànica, Catalunya potser no igualaria, però si podria competir amb el comerç de Liverpool i les fàbriques de Manchester”*. Cal recordar que llavors Liverpool i Manchester eren les dues ciutats més avançades del món pel que feia al tràfec comercial i a la producció industrial.

Certament, la Catalunya del segle XIX havia experimentat un procés de canvis molt diferent de la resta d'Espanya i força similar a les regions industrials del centre i nord d'Europa. Era clarament “la fàbrica d'Espanya”, però Madrid era la capital política i cada cop més també la financera. El nou règim liberal espanyol es caracteritzarà pel recurs a una centralització política clarament defensiva i pel protagonisme excessiu dels militars. De fet, hi havia una constant intervenció autoritària amb militarització de l'ordre públic i el recurs constant a proclamar l'estat de guerra o de setge: la província de Barcelona, per exemple, estarà el 70 % del temps entre 1833 i 1900 amb les garanties constitucionals suspeses, cosa que significava censura militar de la premsa i grans limitacions a les llibertats d'expressió, reunió i manifestació.

Però el que m'interessa més remarcar ara és que el nou estat liberal espanyol també era molt precari,

◀ **L'Hospital
Clic**

◀ **La Facultat
de Medicina**

Sala d'hospitalització Hospital Clínic ▲

El president Companys visitant un malalt a l'Hospital de Sant Pau ▲

tenia pocs recursos econòmics i, a més, la gestió pública era força ineficient. Al principi del segle xx el conjunt dels pressuposts públics espanyols només representava el 10 % PIB, quan als països més propers oscil·lava entre el 18 i el 22 %, és a dir, era el doble o més. L'any 1902 el primer pressupost del nou *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* era de només 17 milions de pessetes per atendre tot l'ensenyament primari, el secundari, l'universitari i el professional. Comparin vostès aquesta xifra amb els 170 milions del Ministeri de la Guerra –10 vegades més– o els 40 milions que eren destinats al *Culto y Clero*, és a dir, al finançament de l'església catòlica. No ha d'estranyar que llavors l'índex d'analfabetisme a Espanya fos del 50 % dels adults, xifra similar als països balcànics, i molt superior als més propers, com Itàlia (20 %) i França (10 %). A la ciutat de Barcelona, l'any 1905 era analfabet el 38 % dels adults, i un terç dels nens d'entre 5 i 12 anys, que havien d'estar obligatòriament escolaritzats, no anava a escola perquè no n'hi havia.

Un gran problema derivat d'aquesta panoràmica, i que afectava directament l'exercici de la medicina, eren les molt deficientes condicions de vida i de treball de la gran majoria de la població espanyola i catalana, palesades en la persistència d'una altíssima mortalitat, que minvava molt més lentament que a la majoria dels països d'Europa. L'esperança de vida a Espanya, l'any 1860, era de només 29 anys, i el 1900 encara estava en 35 anys, mentre que a França i Gran Bretanya ja era de 48 anys i a Itàlia de 43 anys.

Però encara pitjor era la taxa de mortalitat infantil. La possibilitat de morir abans dels 4 anys era, a l'Espanya de l'any 1860, del 43 % i el 1900 encara s'estava en el 36 %: és a dir, a principis del segle xx moria a Espanya més d'un terç dels nens abans de fer els quatre anys. A França llavors aquesta mortalitat infantil era del 20 %.

Així, Espanya era un país que destacava per l'altíssima mortalitat infantil, i també per una alta mortalitat dels adults a causa de traumatismes,

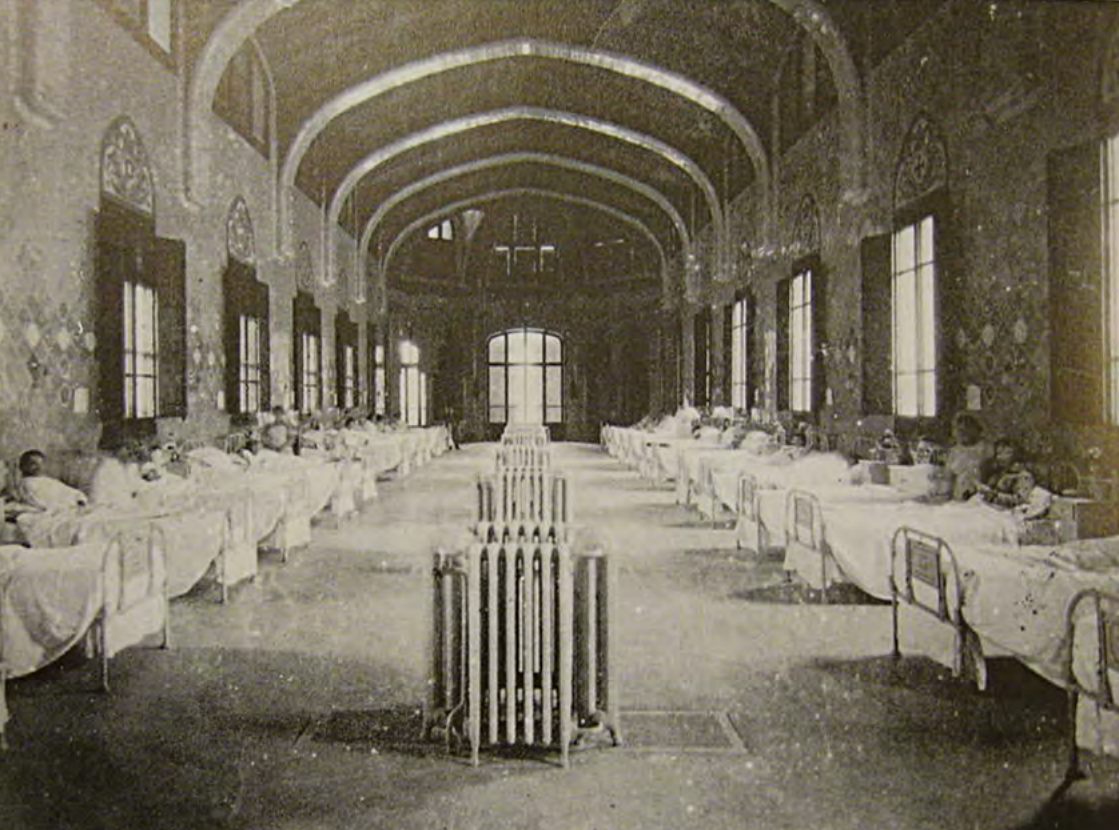
**Domènech i Montaner al vestíbul
d'entrada de l'Hospital de Sant Pau ▼**

infeccions i desnutrició, com ho reflecteixen les topografies mèdiques de llavors. Eren unes malalties en bona part fruit de la urbanització, provocades per les deficientes condicions de vida i de treball, sobretot a les ciutats industrials. Es calcula que les quatre grans pandèmies de còlera del XIX, les dels anys 1833, 1853, 1859 i 1885, van provocar a Espanya un total de 800.000 víctimes. I ja entrats en el segle XX, la famosa grip del 1918-1919, la mal batejada “grip espanyola”, hom calculava que va afectar, només a l'Estat espanyol, uns 8 milions de persones, és a dir, el 35 % de la població. L'estimació de les víctimes directes i indirectes d'aquesta grip fou al conjunt d'Espanya d'unes 260.000 persones.

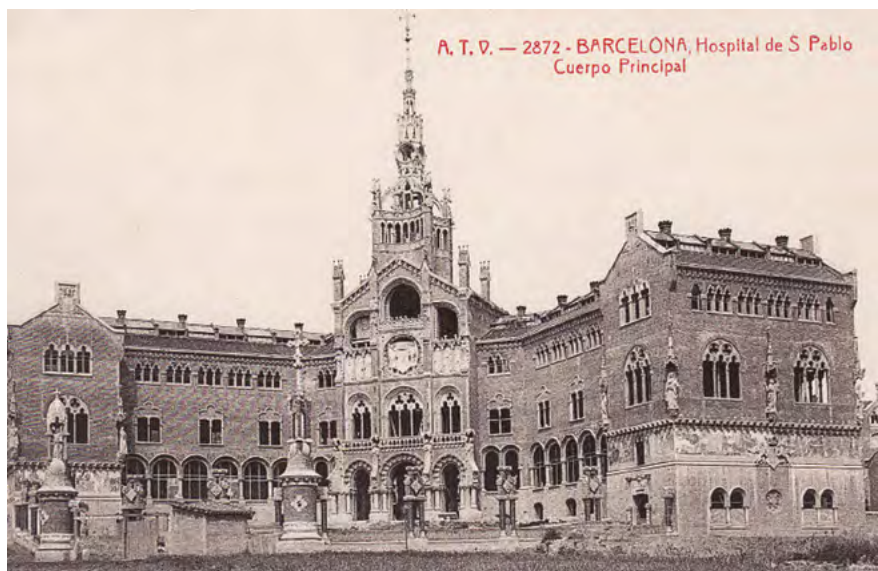
L'Anuari Estadístic Municipal de Barcelona de l'any 1905 recull un estudi força interessant sobre les defuncions provocades per malalties epidèmiques (tifus, verola, xarampió, escarlatina, diftèria, grip, etc.) a les 50 ciutats més grans del món. Doncs bé, Barcelona era la primera de totes elles en mortalitat per xarampió; per verola era la segona, després de Rio de Janeiro, i per febre tifoide també era la segona, només superada per Sant Petersburg. Un informe del Cos Mèdic Municipal barceloní sostenia que, sense gaire esforç per part de les autoritats, només fent un bon tractament de les aigües i adoptant unes poques mesures higièniques, la mortalitat infantil es podria reduir a la ciutat en un 50 %. Mirant les estadístiques d'aquells anys causa impressió veure que a la ciutat de Barcelona, durant les dues dècades entre 1900 i 1920, sempre hi havia més morts que naixements i que en conjunt la pèrdua vegetativa d'aquests 20 anys és de 32.000 persones. Aquesta davallada era, però, compensada per les migracions. Cal tenir present, a més, que llavors, a la ciutat de Barcelona només hi havia 1,6 llits hospitalaris per cada 1.000 habitants.

Quines eren les causes d'aquesta terrible panoràmica? Certament hi havia tota una sèrie de factors condicionants: en primer lloc, la limitació dels coneixements científics que llavors es tenien sobre

▲ Pavelló de cirurgia de l'Hospital de Sant Pau, entre 1925 i 1930

◀ Primera pedra de l'edifici del Casal del Metge, seu del Sindicat de Metges, de la Mutual Mèdica i del Col·legi de Metges de Barcelona, gener de 1931

▲ Hospital de Sant Pau

les malalties més greus. Però, en el cas espanyol, cal afegir a més els deficients recursos materials i humans esmerçats en la salut i la higiene públiques, que van provocar que hi hagués una molt baixa capacitat de curació de les malalties i uns índexs de morbiditat i de mortalitat molts elevats, superiors als països veïns.

A finals del segle XIX els països més avançats –Gran Bretanya, Alemanya, França i, fins i tot, Itàlia– començaven a oferir a la població un diversificat sistema de cobertures mèdiques davant les malalties: en primer lloc, comença a generalitzar-se l'accés gratuït a molts centres hospitalaris públics; i evidentment hi havia també l'accés al mercat lliure privat. Però així mateix, també hi havia les diferents formes de solidaritat creades pels sindicats i associacions de treballadors, així com el nou sistema d'assegurances i de mútues.

A Espanya, en canvi, existia un sistema sanitari reduït i endarrerit a causa de la migradesa dels mitjans públics esmerçats, de l'escassa col·laboració entre el sector públic i el privat, i de la gran atomització

▲ Acte d'inauguració del Casal del Metge, presidit per Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, amb l'assistència de Lluís Companys, president del Parlament de Catalunya, i Jaume Aiguader, alcalde de Barcelona, entre d'altres personalitats

de les estructures sanitàries, algunes de les quals ja clarament obsoletes. L'escassa cobertura pública estava provocada, en gran part, per haver-se donat prioritat a una atenció precària basada en la beneficència. La desamortització liberal del primer terç del segle XIX expropià l'església i els municipis de moltes de les seves propietats i dels recursos que tradicionalment servien per mantenir les diverses institucions caritatives de l'antic règim. Això suposà, de fet, la desaparició de bona part de la petita cobertura que s'oferia tant als indigents com a bona part de les classes populars urbanes i rurals.

La legislació liberal del segle XIX definia la beneficència com el conjunt de prestacions públiques i privades adreçades només a les persones incapacitades per a subsistir –els “pobres de solemnitat”– i prohibia explícitament admetre als hospitalats la gent vàlida per al treball.

La Llei de Beneficència del 20 de juny de 1849 repartia la competència i la responsabilitat de l'atenció sanitària entre l'estat, les diputacions i els municipis, però sobretot en aquests dos darrers, que eren les instàncies administratives menys dotades econòmicament. Així, els ajuntaments estaven encarregats d'atendre les emergències transitòries, amb els dispensaris i les cases de socors. Les diputacions tenien cura dels asils per a pobres (les cases de caritat) i per a malalts mentals (manicomis), de les maternitats i dels serveis sanitaris especialitzats en algunes malalties com el paludisme, el tifus, la tuberculosi, etc.

Per la seva banda, la Llei Orgànica de Sanitat, de desembre de 1855, que estarà vigent fins al 1940 –85 anys!–, imposava un model basat en una centralització jerarquitzada i regularà l'organització de la sanitat i l'exercici de la medicina, fent que tot depengués del Ministeri de Governació. Aquest, com a màxima autoritat en sanitat, controlava les juntes provincials de sanitat, que eren presidides pels governadors civils, i les juntes municipals, que eren presidides pels

◀ **Una comissió del Col·legi de Metges de Catalunya lliura al president Francesc Macià la ponència de Sanitat redactada pels seus membres. Entre la comitiva, al davant i d'esquerra a dreta: Antoni Peyrí Rocamora, el president Macià, Josep Moll Gimferrer –president de la Comissió i del Sindicat de Metges de Catalunya– i Pere Domingo. Palau de la Generalitat, 31 d'octubre de 1931**

◀ **Inauguració d'una dependència sanitària de la Generalitat de Catalunya, encapçalada pel conseller de Sanitat, Manuel Corachan, i el president Lluís Companys, 16 de juliol de 1936**

alcaldes. Tot responia a una visió que semblava més inspirada pel manteniment de l'ordre públic que no pas a una autèntica lluita per la salut popular.

I, a més, aquesta llei Orgànica de Sanitat prioritzava molt més la beneficència mèdica, basada en l'atenció domiciliària, que no pas l'hospitalària. Els arguments emprats per justificar-ho eren ben descarats: l'atenció domiciliària era més barata i evitava haver de construir hospitals públics. A més, s'argumentava que hi havia una deficient atenció hospitalària, perquè predominaven els vells edificis d'origen medieval que eren focus d'infecció i de contagi.

De fet, a mitjan segle XIX, l'assistència mèdica i hospitalària gratuïta estava vedada per a la gran majoria de la població assalariada i es pot dir que fins ben entrat el segle XX, no començà a construir-se a Espanya un sistema hospitalari i sanitari realment modern.

Com podien els metges enfrontar-se amb aquesta esfereïdora situació? No fou gens fàcil, certament. En primer lloc, perquè la seva formació acadèmica era deficient a causa del retard en la modernització dels estudis de Medicina. En efecte, no sols hi havia uns plans docents universitaris totalment obsolets, a més les mateixes instal·lacions eren molt deficientes. Quan a partir de l'any 1842 finalment es produeixi a Barcelona la integració dins la nova facultat de medicina de la vella facultat de la Universitat de Cervera, del col·legi de cirurgia creat per Pere Virgili i dels estudis mèdics de l'Hospital de la Santa Creu, la millora tampoc no fou excessiva: les classes teòriques es feien a l'edifici de la Reial Acadèmia de Medicina i les pràctiques al proper Hospital de la Santa Creu, amb no poques tensions i problemes entre els administradors privats d'aquell centre i el professorat universitari. Els metges de Barcelona es queixaran de la molt lenta construcció de la nova facultat i de l'Hospital Clínic: passaran més de quaranta anys des que s'aprovà el projecte fins que es va poder utilitzar l'edifici, l'any 1906. Poc després, l'any 1916, també començà a funcionar el nou Hospital

◀ **El doctor Jaume Ferran i el seu net i col·laborador, Joan Vila Ferran, transportant un gos a l'Institut de Patologia Experimental i d'Higiene del Doctor Ferran, final de la dècada dels anys 1920**

de Sant Pau, de caràcter mixt. Fins llavors els estudis de medicina s'havien fet amb grans deficiències i precarietats. La investigació havia de fer-se en laboratoris privats o als municipals, que foren de fet els pioners a casa nostra: el Laboratori Microbiològic de Barcelona va ser creat per l'ajuntament l'any 1887.

El gran repte professional dels metges llavors era d'anar més enllà de la diagnosi i de les cures tradicionals per tal d'incorporar plenament els nous coneixements científics i els renovats mètodes quirúrgics i avançar en la fusió del metge i del cirurgià. Calia fer una revolució en el coneixement mèdic i els tractaments de les malalties.

Les grans carències de les polítiques oficials en l'atenció sanitària, hospitalària, universitària i científica seran un factor de mobilització i de politització. Molts dels nous metges exigiran a les administracions públiques espanyoles més mitjans, més atenció, més eficiència i unes polítiques sanitàries més socials, i fins i tot unes reformes profundes.

Sorgirà així una generació voluntarista de metges que maldarà per a superar aquestes dificultats mercès a esforços molt personals i als seus contactes amb la medicina de l'estranger per tal de renovar la medicina hospitalària a Catalunya. Destacarà aviat l'actitud d'un grup de metges republicans i catalanistes, gent com ara Jaume Ferran i Clua, Jaume Queraltó, Joan Giné i Partagàs, Bartomeu Robert, Jaume Pi i Sunyer, Salvador Cardenal, Josep Antoni Barraquer o Miquel Àngel Fargas. Aquests feren d'autèntics mestres de metges, atès que formaren escoles especialitzades que estaven al dia dels avenços mèdics i científics internacionals. Així, a poc a poc, mercès als esforços d'aquesta generació, triomfà la medicina experimental de laboratori que seguia els nous criteris de Louis Pasteur i de Claude Bernard, alhora que persistia una constant pressió envers les administracions públiques i s'elaboraven unes topografies mèdiques que eren unes explícites denúncies de la desatenció que afectava la majoria de la població de Catalunya.

◀ **Lluís Trias de Bes i Giró acompanya Sir Alexander Fleming al Monestir de Montserrat**

A poc a poc, també es produïen uns canvis en la concepció de la mateixa professió de metge. Totes les professions liberals durant el segle XIX pressionaven l'administració pública perquè hi hagués un major control en la concessió de llicències per a l'exercici professional per tal de lluitar contra l'intrusisme, per reduir la competència deslleial, per augmentar el seu estatus i seguretat professional. Primer ho feren els advocats, que gaudien d'un col·legi de forma definitiva ja des de 1829, després vingueren els notaris, l'any 1863, i posteriorment els metges, els arquitectes i els enginyers.

Els metges veien la seva pràctica amenaçada en primer lloc per la gran confusió i desaparitat professional existent: llavors hi havia reconeguts els metges; els metges-cirurgians; els cirurgians sols, i a més hi havia els homeòpates, els dentistes i els farmacèutics i veterinaris, que sovint també feien de metges. I al costat d'això, la competència deslleial i l'intrusisme d'un munt incontrolat de barbers, curanderos, sanadors, etc. Així, els col·legis professionals actuaren davant l'administració pública com a grup de pressió o d'interessos en defensa de l'espai propi i contra l'intrusisme. Volien ser una professió independent, autònoma i separada de l'administració, tot i col·laborar-hi i criticar-la. Però també defensaven els valors de la llibertat professional i de la igualtat davant el tractament de les malalties, i no diferenciar socialment els malalts.

Al final del segle XIX, els metges catalans eren un col·lectiu reduït, un poc més d'un miler, però força actiu. L'any 1914 al conjunt de la província de Barcelona ja hi havia 1.430 metges col·legiats, però la majoria d'ells, més de 1.000, vivien a la capital. Això palesava una gran diferència entre els metges rurals i els de ciutat i la gran desatenció sanitària que afectava el camp català.

Tot i així, a l'inici del segle XX la medicina apareix com una professió il·lustrada i moderna. Els metges eren un grup relativament cohesionat per la seva formació acadèmica i per l'exercici professional en un entorn difícil, competitiu i desigual. S'havia imposat

a poc a poc l'ètica de la meritocràcia, la que sostenia que havien de prosperar els millors professionals, els més preparats, els més competents i els més actius, i no pas els de bona família o els més rics.

A la Catalunya de llavors s'estava en un moment d'ascens de les classes mitjanes urbanes, dins d'una societat civil molt dinàmica que contrastava amb l'apàtic món oficial. Eren uns moments d'un accelerat procés de socialització, de creació de nous espais propis, de fundació de nombroses entitats d'associació voluntària, com ara els ateneus, els casals, els orfeons, els centres excursionistes, els sindicats i també els col·legis professionals. Hi havia un cert recel envers les administracions públiques, vistes com massa allunyades dels problemes de la societat, a més de corruptes i d'inefícaces. A la Catalunya de finals de segle XIX començava a ser patent un cert divorci entre el món oficial i la societat real.

Hi haurà tres nous elements diferenciadors de la vida política catalana de llavors: la irrupció amb força del moviment catalanista, la recuperació del republicanisme i la construcció d'un potent sindicalisme obrer.

Els metges estaran presents tant en el republicanisme com en el catalanisme incipient. Els estudis sobre els militants del primer catalanisme, entre els anys 1880 i 1900, constaten que sobre un total de 750 persones vinculades a diferents organitzacions n'hi havia un 11 %, uns 81 individus, que eren professionals de la salut: metges, cirurgians o estudiants de medicina. Entre elles hi havia algunes figures destacades: el doctor Jaume Ferran Clua assistirà l'any 1892 a l'assemblea de la Unió Catalanista on es votaren les Bases de Manresa; Joan Giné i Partagás, catedràtic de la facultat de Medicina, serà un militant actiu del Centre Català que va dirigir Valentí Almirall des de l'any 1882; el jove metge Domènec Martí Julià assistia a les assemblees catalanistes ja el 1899, poc abans de passar a presidir la Unió Catalanista, i l'estudiant de medicina August Pi i Sunyer apareix

▲ Farmàcia de l'Hospital del Sagrat Cor

◀ Primera Assemblea de Metges que se celebra al Casal del Metge de la Via Laietana abans de la inauguració oficial de la seva nova seu. Presideix el doctor Josep Moll Gimferrer. Anys 1930

com a membre del Centre Escolar Catalanista l'any 1898. I també cal esmentar el més veterà de tots, el doctor Josep Narcís Roca i Farreras, actiu republicà federal i nacionalista, que fou el director de la revista *L'Arc de Sant Martí*.

L'any 1901 es produirà a la ciutat de Barcelona el triomf electoral de la primera candidatura catalanista, presentada llavors amb el nom de “ciudadana i regionalista”. Aquesta llista estava integrada pels quatre presidents de les entitats que havien tingut més gran protagonisme polític en la reacció ciutadana al desastre de 1898. Cal recordar que aquesta candidatura estava integrada per un metge i catedràtic de la facultat, Bartomeu Robert; un arquitecte i també catedràtic de l'escola d'arquitectura, Lluís Domènech i Montaner; un industrial, Albert Rusiñol, i un comerciant, Sebastià Torres. Cap d'ells era un professional de la política, tots ells foren diputats de forma conjuntural.

Hom pot dir, així, que al principi del segle xx es produeix la irrupció dels nous professionals en l'escena pública catalana, fet que significarà també l'aparició del que ha estat anomenat el “catalanisme mèdic”.

Era evident que l'actuació de molts metges es catalanitzava, en manifestar la voluntat de reactivar i renovar la medicina del país i adequar-la a les necessitats de la societat del segle xx. Sorgiran llavors demandes creixents sobre la necessitat de crear noves institucions polítiques, culturals, docents i sanitàries, i de donar suport a la reivindicació d'autonomia universitària. I a poc a poc s'incrementarà la presència dels metges en els ajuntaments, a la Diputació de Barcelona i després a la Mancomunitat de Catalunya com a assessors especialitzats i fins i tot com a gestors.

El notable dinamisme i mobilització professional dels metges restarà reflectit també en la gran quantitat de publicacions especialitzades que impulsaran aquests anys, en els congressos i les trobades científiques que organitzaran i en les diferents entitats i associacions que crearan, com el mateix Sindicat de Metges de Catalunya, fundat l'any 1920.

L'any 1906 havia tingut lloc el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, impulsat pels metges August Pi Sunyer, Jaume Queraltó i Felip Proubasta. En aquest certamen s'insistirà en la necessitat de prioritzar l'anàlisi científica de les malalties més freqüents, sobretot de les infeccioses, d'impulsar la higiene social i de pressionar els poders públics per tal de prendre noves mesures sanitàries. L'any 1913 s'inicien els Congressos de Metges de Llengua Catalana, a iniciativa dels doctors Fargas, Martí Julià, Ribas i Salvat. Allà hom demanà d'avençar cap a la creació d'una xarxa i d'una política sanitària pròpiament catalanes.

Igualment es multipliquen les publicacions en català en defensa de la salut pública, de denúncia de l'alta mortalitat i de les insuficiències dels hospitals. Pel juliol de 1921, el Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya, publicava un article del doctor Jaume Aiguader i Miró, futur alcalde de Barcelona i ministre de la República durant la Guerra Civil, que és tot un crit d'atenció: *“si la nostra societat no defensa la salut, esdevé còmplice de les morts, i llavors ja no podem parlar de morts naturals, sinó de veritables assassinats”*.

La tasca feta al llarg de mig segle, des dels anys 1880, per molts metges catalans va permetre a August Pi i Sunyer, en acabar el seu discurs de la sessió inaugural del 6è Congrés de Metges de Llengua Catalana, el juny de 1931, dos mesos després de la proclamació de la República, poder dir: *“la medicina catalana ja te la seva història pròpia”*.

Per acabar, permeteu-me presentar una hipòtesi un xic provocadora tot comparant l'actitud i el paper dels metges amb la dels advocats a la Barcelona del segle XIX.

El professor Stephen Jacobson, avui a la Universitat Pompeu Fabra, ha fet una excel·lent investigació sobre els advocats de Barcelona entre 1759 i 1900, on estudia l'evolució professional i ideològica d'aquest col·lectiu tan influent.

Segons Jacobson, durant la primera meitat del segle XIX bona part dels advocats barcelonins

s'incorporen a la lluita a favor del nou règim liberal i participen activament en el disseny del nou sistema polític i de la nova societat dels ciutadans. Molts d'ells foren, fins i tot, uns “revolucionaris liberals” i tingueren un paper cabdal en la creació de les noves institucions polítiques i administratives i en l'elaboració de la nova legislació.

Ara bé, un cop consolidat el règim liberal, cap a mitjan segle XIX, la majoria dels advocats barcelonins va evolucionar cap a posicions conservadores: volien limitar els canvis polítics, tenien por a la democratització, desitjaven consolidar la nova societat burgesa, les noves formes de propietat i consideraven que amb la teòrica igualtat política i jurídica ja n'hi havia prou. Tot i que sempre hi ha excepcions, dins d'aquest col·lectiu professional predominà des de llavors, segons Jacobson, gent amb escassa sensibilitat davant les desigualtats socials i les dificultats que tenien les classes populars per a sobreviure, tot i que la seva pràctica professional els feia bon coneixedors del que passava. Segurament cal tenir present a qui tenien com a clients llavors la majoria dels advocats barcelonins. De fet, només una minoria d'avocats proposaven democratitzar el sistema polític, fer autèntiques reformes socials i denunciaven les desigualtats econòmiques existents.

A més, resultava que una bona part dels advocats que es dedicaven a la política a finals del segle XIX i principi del XX tendiren a abandonar l'exercici de la seva professió, i molts d'ells tancaren els seus despatxos per dedicar-se només a la política i als negocis, com fou el cas, per exemple, de Francesc Cambó, Joan Ventosa, Josep Bertran i Musitu i d'altres.

Podem dir el mateix dels metges? No ho crec pas. Penso que, pel que hem dit fins ara, la seva evolució és força diferent. Durant la primera meitat del segle XIX, certament el col·lectiu dels metges és poc actiu políticament, tot i que hi ha alguns “revolucionaris liberals” –com ara Pere Mata o Pere Felip Monlau–, és evident que la presència dels metges en la vida política

▲ Postal de l'hospital modernista de Manlleu, a principis del segle xx

▲ Postal de l'Hospital i Asseguradora Terrassenca, a principis del segle xx

activa catalana de llavors era molt inferior a la dels advocats. L'estudi que he dirigit sobre els parlamentaris catalans elegits des de l'any 1810 fins al 1939 mostra que, durant el segle XIX, mentre el 16 % dels diputats i senadors catalans tenien una professió jurídica – advocats, jutges, magistrats, notaris, etc.– en canvi, els professionals de la sanitat –metges, cirurgians, farmacèutics, veterinaris– no arribaven al 3 % dels parlamentaris. És a dir, hi havia una molt notable diferència.

Però, com hem vist, al darrer terç del segle XIX els metges catalans es mobilitzen notablement, tant per motius professionals com davant dels resultats tràgics de la política sanitària oficial, i pels efectes pertorbadors que aquesta tenia en una societat ja tan moderna com la catalana. Els metges exigien una millora de la seva formació com a professionals –cosa que els advocats van fer molt poc–, volien uns estudis més científics i una facultat i un hospital clínic molt més moderns. A més, eren notablement crítics amb la situació sanitària i higiènica i pressionaven contínuament les autoritats municipals, provincials i estatals per tal que hi haguessin canvis. La majoria dels metges, que tenien un contacte directe i quotidià amb els malalts, coneixien prou bé les penúries per les que passaven les classes populars.

I, com hem vist, els metges adoptaren ben aviat formes d'autoorganització ben modernes: crearen associacions professionals, organitzaren congressos, publicaren revistes, elaboraren topografies mèdiques, etc. I també hi hagué una creixent militància dins formacions i organitzacions situades fora del sistema polític de la Restauració, preferentment en el catalanisme i el republicanisme.

A més, els metges passaven molt episòdicament per la política, perquè per a la majoria d'ells la política només significava un fet puntual de la seva vida i mai pensaren deixar l'exercici professional. Recordin els casos de Bartomeu Robert, Domènec Martí Julià, Jaume Aiguader, Josep Dencàs, August Pi Sunyer

▲ Servei de transfusió de sang al front, 1936

▲ Frederic Duran i Jordà, al fons de la imatge, fent una extracció de sang a l'Hospital 18 del Servei de Transfusió de Sang

▲ **Components de l'Institut de Fisiologia de la Facultat de Medicina de Barcelona. Al centre, el director, August Pi i Sunyer, i a la seva esquerra el subdirector, professor Jesús M. Bellido**

o Manuel Corachan, metges que seran diputats, consellers, alcaldes o ministres, però que mai no abandonaren l'exercici de la medicina.

Acabo esmentant el cas d'August Pi i Sunyer, el metge que, enguany ha fet cent anys, pel gener de l'any 1919, va defensar al Congrés del Diputats el primer projecte d'estatut d'autonomia de Catalunya que es va presentar a les Corts Espanyoles. A Pi Sunyer, que llavors era diputat republicà federal pel districte de Figueres, a més de catedràtic de Fisiologia de la facultat de Barcelona, mai se li passà pel cap deixar d'exercir la seva professió a causa de la política. I quan s'hagi d'exiliar, l'any 1939, continuarà exercint-la a diversos països de l'Amèrica Llatina.

La meva hipòtesi és, i que em disculpin els advocats, que l'actitud i el comportament dels metges catalans de principi del segle xx reflectia una major modernitat, més voluntat de millora professional i més compromís cívic i polític amb la societat catalana que no pas els advocats.

Bé, fins aquí aquesta breu reflexió sobre el paper jugat pels metges en una societat, com la de fa 125 anys, que experimentava grans canvis. Com també ho fa l'actual, però això a mi ja no em toca. Moltes gràcies per la seva atenció.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona. Año IV,

Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, 1905.

Casassas, Oriol,

La medicina catalana del segle XX,

Barcelona, Edicions 62, 1970.

Roca i Rosell, Antoni,

Història del Laboratori Municipal de Barcelona. De Ferran a Turró,

Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1988.

Cañellas, Cèlia, i Toran, Rosa,

El Col·legi de Metges de Barcelona i la societat catalana del seu temps (1894-1994),

Barcelona, Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 1994.

Col i Amargós, Joaquim, i Llorens i Vila, Jordi,

Els quadres del primer catalanisme polític (1882-1900),

Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

Martínez Vidal, Àlvar,

“Entre el centre i la perifèria científica: Santiago Ramón y Cajal i el catalanisme mèdic”,

a **Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica**, 2, 1, pàgs. 439-505, 2009.

Pérez Moreda, Vicente; Reher, David-Sven, i Sanz Gimeno, Alberto,

La conquista de la salud. Mortalidad y modernización en la España contemporània,

Madrid, Marcial Pons, 2015.

Jacobson, Stephen,

Els advocats de Catalunya. Dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900,

Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2015.

Vilar-Rodríguez, Margarita, i Pons-Pons, Jerònia (eds.),

Un siglo de hospitales entre lo público y lo privado (1886-1896). Financiación, gestión y construcción del sistema hospitalario español,

Madrid, Marcial Pons, 2018

Pérez Nespereira, Manuel,

Jaume Aiguader. La nació popular,

Barcelona, Fundació Josep Irla-Ajuntament de Barcelona, 2018.

 Col·legi de Metges
de Barcelona | **125** anys
1894
2019